

CAPITALISME I DEMOCRÀCIA EN EL SEGLE XXI

NOVES TENDÈNCIES I NOVES DESTINACIONS

Luis de Sebastián

1. CAPITALISME MUTANT

- 1.1. L'oligopoli del poder
- 1.2. L'avenç de la planificació central
- 1.3. Al·legat contra la desigualtat econòmica
- 1.4. Vies i metes
- 1.5. Repensar la "segona via"

2. DEMOCRÀCIA PER A UNS POCS

- 2.1. Globalització sense un cap dirigent
- 2.2. La lògica de condonar el deute extern
- 2.3. El que no va bé a Espanya
- 2.4. El fenomen americà

Luis de Sebastián és catedràtic d'Economia Internacional a ESADE (Universitat Ramon Llull) i membre de *Cristianisme i Justícia*.

Fa molt temps que parlem del mercat, del que ha aconseguit, dels seus límits i de les seves contradiccions. Hem estat denunciant i criticant la introducció del mercat (per mitjà de les privatitzacions) en sectors socials: salut, educació, pensions, correus, comunicacions, desenvolupament econòmic, etc., perquè ens semblava que es volia portar la lògica del mercat massa lluny. Hem cregut que se'ns estava posant el mercat competitiu en tots els camps de la vida i hem reaccionat amb força contra això. Aquestes eren discussions importants, però la gran batalla s'estava produint en una altra banda.

Al cap del temps he arribat a la conclusió que la defensa del neoliberalisme com a doctrina i com a projecte *és una cortina de fum per amagar l'avenç de la planificació central*, del socialisme privat, que practiquen els grans monopolis que resulten de les fusions i adquisicions dels últims anys.

L'estratègia és astuta: es defensa l'eficàcia del mercat en l'assignació dels recursos per donar la impressió que es lluita per la competència, però en realitat es tracta de tancar el fet que s'està reduint la competència i destruint el mercat. El mercat i la competència s'estan destruint en la mesura que es consoliden els enormes monopolis que estan sorgint davant els nostres ulls. Mentre discutim amb els apologistes del mercat, no ens ocupem dels qui l'estan destruint.

En aquesta sèrie de reflexions que aquí proposo, tracto de reconduir l'atenció dels crítics al fenomen principal. Aquest Quadern només és un inici, un balbuceig d'una reflexió que estic començant a fer amb una mica de claredat. Tracto de concentrar-me no en el que es diu, sinó en el que realment està passant. Els canvis que s'estan produint a les empreses i, per tant, en l'organització de l'activitat econòmica general, són molt importants. Els canvis en les dimensions de les empreses, el seu abast, els objectius, l'organització, l'influx en el treball, les relacions amb la societat són tants i tan grans que estan fent que el sistema capitalista tal com l'hem conegut des del 1945 fins, més o menys, el 1995, canviï profundament, pateixi una "mutació".

Aquí podem ressenyar breument algun dels canvis que mereixeran la nostra atenció:

— Les empreses que més tiren de l'economia són *empreses noves*, en el sentit que incorporen les noves tecnologies i se'n beneficien, els nous productes relacionats amb les telecomunicacions, la informàtica i la computació i les seves aplicacions a sectors tradicionals, com la indústria, la banca i el comerç al detall i al major.

— Aquestes empreses tenen la majoria de les vegades *objectius a curt termini*: augmentar el valor de les empreses, és a dir, la seva cotització a borsa, cosa que sembla que els interessa més que generar beneficis normals i distribuir dividends.

— La font de *capital financer* són els grans fons de pensions, d'assegurances i d'inversió, que no són manejats pels seus propietaris sinó per especialistes que tenen un poder enorme per bé o per mal de moltes economies.

— La *fusió d'empreses*, que comporta la reducció del nombre d'elles que operen –i competeixen– en un sector, està ampliant el radi d'acció de la planificació central en sectors de l'economia.

— *S'està transformant la forma de treballar*, el mateix concepte d'ocupació permanent i estable, i s'està substituint pel de treball flexible, és a dir, canviant i inestable, alhora que canvien els conceptes de lleialtat, fidelitat del personal i el seu compromís amb una determinada empresa. Aquest tipus de feina fomenta l'afany de fer grans guanys en poc temps, però sense seguretat.

— S'estan acumulant *grans fortunes d'unes dimensions inimaginables*, que tampoc no són lògiques i normals. I, en general, les diferències en nivells de vida entre els pocs súper rics, els molts assalariats i els pobres, cada vegada són més grans.

— Les *relacions dels conglomerats empresarials amb els governs* i altres administracions públiques estan canviant. Sobretot en la qüestió d'impostos, que són sostrets als estats alhora que es posen noves càrregues (els acomiadaments massius) a la falda del sector públic.

Tots aquests canvis afecten la vida democràtica com l'hem estat entenent i practicant fins a finals del segle XX. La democràcia no pot quedar indemne d'aquests canvis tan profunds. Compaginar capitalisme i democràcia serà una tasca per al segle que comença.

En aquest Quadern he reunit alguns dels capítols més recents que he publicat en *El Periódico de Catalunya*, en *El País* i altres publicacions, que toquen directament aquests temes. Estan reproduïts amb uns petits canvis editorials, que consisteixen en:

- posar un encapçalament o introducció,
- incloure notes per explicar conceptes i paraules especialitzades,
- introduir alguns paràgrafs amb subtítols.

Però aquesta contribució només és un inici. M'he proposat prestar molta més atenció a les conseqüències, no totes necessàriament negatives, de les mutacions del capitalisme que estem presenciant en aquest principi de segle.

Barcelona, 22 de març del 2000

1. CAPITALISME MUTANT

1.1. L'OLIGOPOLI DEL PODER

Les fusions d'empreses són un fenomen que trobem cada dia a les primeres pàgines dels diaris. És important entendre les conseqüències que aquests fets, en aparença tan allunyats i distants de la nostra realitat, tenen per a nosaltres. A tot això dedico aquest primer capítol.

Les enormes concentracions d'empreses, que resulten de les fusions i adquisicions dels últims temps i que semblen confirmar una tendència imparabile cap a la copada de sectors sencers per unes poques –tres o quatre– empreses gegantines, plantegen a la societat diversos problemes preocupants.

Un de molt important és l'amenaça de mort que suposen per a la competència, amb la pèrdua d'eficiència i l'explotació dels consumidors que se'n seguiria. Tanmateix, jo em vull fixar en un altre problema que és l'acumulació de poder social en unes poques mans, les dels gestors d'aquests enormes conglomerats.

Això és un problema perquè el poder que acumulen, i poden acumular en el futur, els gestors de les poques empreses dominants, per la creació d'un veritable *oligopoli del poder*, el prenen a les administracions públiques, que el tenien per complir els objectius i les metes per als quals van ser elegides. La distribució del poder a la societat és normalment un “joc suma zero” en el qual un guanya i l'altre perd, o dit d'una altra manera, on el que guanyen els uns ho perden els altres. És veritat que el poder social, aquesta capacitat d'alguns per disposar dels recursos materials de la societat i mobilitzar les persones que la componen a fi d'obtenir determinats objectius, sempre ha estat vinculat a la propietat de la terra i a la riquesa. En aquest sentit, ha estat durant la major part de la història un poder privat. El seu control per instàncies col·lectives (parlaments) i el seu repartiment entre els ciutadans (pel dret de vot) s'ha fet per mitjà d'un procés de socialització del poder a fi que beneficiés a tots.

Aquest repartiment de poder no es va fer sense sang, sinó per mitjà de moltes revolucions i guerres contra l'“antic règim”. Ara, això no obstant, se'l considera un avenç fonamental de la civilització i de les institucions modernes. Però en aquests darrers temps, per mitjà de la revolució de les fusions, s'està tornant a la privatització incruenta del poder social. Fet que suposa un retrocés en la història de la humanitat.

Dues conseqüències

De la formació d'un oligopoli del poder, se'n poden derivar dues greus conseqüències.

1. Una és que el poder social privatitzat reemplaci el bé comú com a meta del seu exercici pel bé particular dels qui tenen el poder. L'estat i les altres administracions públiques, potser per

culpa seva –perquè han permès la formació d'un poder alternatiu–, ara es troben davant de forces que els impedeixen fer la política econòmica i social que prometen, els sostreuen els recursos econòmics de les mans (evasió fiscal), els dificulten controlar els mitjans de comunicació, establir una xarxa de solidaritat, etc. Enfront de l'estat civil s'erigeix, amb una força abans desconeguda, una versió més complexa del “nou estat industrial” (J. K. Galbraith), un veritable oligopoli del poder, que li discuteix l'obediència i la submissió dels ciutadans, i els diners dels seus impostos.

Òbviament, al final de tot aquest procés de concentració empresarial, els ciutadans no serien més lliures, perquè la societat civil no rebria el poder que deixés l'estat. Els ciutadans passarien de dependre d'un poder (el de l'estat, sobre el que tenen alguna cosa a dir) a dependre d'un altre (als centres de decisió dels quals la immensa majoria dels ciutadans no tenen cap accés) que ni promet ni pretén fer res pel bé de la col·lectivitat, sinó únicament pel seu propi bé.

2. La segona conseqüència és que el poder social deixa d'estar lligat a un procés de control democràtic. Les grans empreses no són responsables davant de cap parlament, ni han de rendir comptes als votants, als contribuents, o a l'opinió pública en general. Alguns gestors d'empreses no rendeixen comptes clars ni tan sols als seus mateixos accionistes, als quals ensarronen amb promeses d'immensos guanys futurs. El poder s'exerciria irresponsablement, és a dir, sense haver de donar comptes als ciutadans de la seva gestió. En resum, que amb la formació d'un oligopoli del poder social es perdrà solidaritat ciutadana i en patirà la democràcia.

Una nova forma de capitalisme

Aquest oligopoli del poder al qual ens estan portant les fusions i les adquisicions suposa una autèntica mutació del sistema capitalista que hem conegut fins ara. El món empresarial era un teixit funcional de petites, mitjanes i grans empreses, amb un poder sobre el mercat i la societat dispers i limitat pel funcionament de la competència, com una força que disciplinava les empreses, i per la presència del sector públic, com a empresari client i regulador. Amb totes les seves imperfeccions i defectes, el sistema capitalista anterior havia evolucionat fins al punt d'acceptar una sèrie de contrapesos i limitacions a l'acció de les empreses perquè cap no pogués fer mal a la societat. Tots aquests equilibris estan essent desbaratats per la força centrípeta de les concentracions.

Si continua aquesta tendència –i tot sembla indicar que continuarà cada vegada amb més força–, arribarem a un *apartheid* econòmic i social, on uns pocs gestors del poder acumulat per les megaempreses decideixin, s'enriqueixin i gaudeixin de la vida, enmig d'una massa de petits empresaris, clients, consumidors i ciutadans pobres, als quals caldria mantenir a ratlla, perquè no deixin de treballar i de consumir.

1.2. L'AVENÇ DE LA PLANIFICACIÓ CENTRAL

Però les mutacions del capitalisme no s'acaben amb la increïble desigualtat que presenciem. També s'estan produint canvis substancials en l'organització interna de les empreses, en la manera com s'assignen els recursos en una economia de mercat amb grans empreses que competeixen aferrissadament per la dominació dels mercats mundials. A continuació examino aquests canvis.

Cada dia que passa, els noticiaris ens reben amb noves fusions d'empreses que porten a unes enormes concentracions en els sectors claus de l'economia i que semblen confirmar una tendència imparable cap al gegantisme empresarial. Aquests fenòmens plantegen a la societat diversos problemes importants. Un és l'amenaça de mort que suposen per a la competència, a causa de la desaparició de competidors, i l'explotació dels consumidors que se'n seguiria. Un altre és l'acumulació de poder social en unes poques mans, les dels gestors d'aquests enormes conglomerats. Jo em vull fixar, tanmateix, en un tercer aspecte del procés de concentració: *l'avenç de la planificació central com a forma d'organitzar sectors econòmics sencers*, fet que representa una important mutació del capitalisme del segle XX.

Per entendre l'abast d'aquesta afirmació cal partir del fet que dins d'una empresa no hi ha mercat. Les decisions d'assignar recursos físics i humans a usos alternatius en una o altra secció, divisió o filial d'una empresa no es fa per mitjà d'un mecanisme d'oferta i demanda, pel joc del mercat, sinó per un procés de planificació i execució de les ordres de l'oficina central. Naturalment, per prendre aquestes decisions l'autoritat central d'una empresa es guia pel que fan les altres empreses, sobretot les que competeixen amb ella, i té en compte el que exigeixen els consumidors. L'oficina central també pot delegar, a algunes instàncies inferiors, algunes decisions d'un grau menor d'importància. Però, en definitiva, l'assignació de recursos dins d'una empresa és formalment un procés de decisió autoritari, com el d'un règim de planificació central. Les autoritats de l'empresa, un cop tingudes en compte totes les informacions i els senyals del mercat i de l'entorn competitiu, planifiquen des de l'oficina central el seu funcionament. Dins de l'empresa no opera el mercat.

La idea és bastant antiga, encara que no s'hagi fet ressaltar gaire. El primer a fer-ho notar va ser Ronald Coase, el qual va rebre el premi Nobel d'economia cinquanta anys després de la publicació del seu famós capítol de 1924, on demostra que l'empresa substitueix les transaccions individuals del mercat quan aquestes es poden organitzar dins d'una empresa per economitza els costos de transacció. Alfred Chandler a *La mano visible* descriu el *managerial capitalism* com un sistema en el qual la mà invisible del mercat ha estat substituïda per la visible de la planificació, i John K. Galbraith en el seu llibre *El nuevo estado industrial* i, més tard, *Economics and the Public Purpose* parla d'un "sistema de planificació" referint-se al sistema de govern de les empreses multinacionals.

De la competència a l'eliminació del competidor

Si això és així, en la mesura en què les empreses d'un determinat sector es van fusionant, en aquesta mesura es va restringint l'àmbit del mercat en aquest sector i va avançant en l'àmbit de la planificació central. Quan hi ha diverses empreses competint dins d'un sector, no solament competeixen per guanyar nínxols de mercat i la lleialtat dels consumidors, també han de competir entre elles per aconseguir recursos genèrics i específics que requereix el seu tipus d'activitat. Entre les empreses d'un sector es produeix una sèrie de transaccions en executius, tècnics i obrers, primeres matèries, parts i components, serveis de tot tipus, els preus i les quantitats dels quals es determinen per la llei de l'oferta i la demanda. Si aquestes empreses es fusionen, les transaccions que es continuïn fent entre elles se sostreuen a les lleis del mercat i se sotmeten a l'autoritat central, a les estratègies i els plans que tingui.

En el sector dels avions comercials de més de cent places, fa 25 anys hi havia set empreses que fabricaven avions d'aquestes dimensions. Amb la retirada, si més no temporal de l'empresa russa, i la fusió de Boeing amb la McDonnell-Douglas, només queden al mercat aquesta i Airbus, un perfecte duopoli que fàcilment, amb col·lusió o sense, poden portar a

terme una estratègia que perjudiqui les companyies aèries, que són els seus principals clients, i a tots els passatgers del món. Si algun dia arribessin a fusionar-se Boeing i Airbus, tindriem el sector de l'aviació comercial dominat per una sola gran empresa i convertit en un sector de planificació central, no gaire diferent, pel que fa al procés d'assignació de recursos, al sector de l'aviació comercial de la Unió Soviètica. És veritat que en cap sector de l'economia del món es dona la situació en què una sola empresa domini i cobreixi tot el sector, però el procés es va acostant a aquesta situació. I si continua el ritme actual, aviat ens podríem trobar amb sectors sencers sotmesos a la planificació central.

Naturalment, estem tractant tot el temps d'una planificació privada. La planificació no la fa l'estat, tot i que tampoc els propietaris, és a dir, els accionistes, sinó els gestors contractats –o confirmats– per ells per tirar endavant l'empresa. A més, és una planificació, l'èxit o el fracàs de la qual, a diferència de la planificació socialista tradicional, pot ser decidit en una gran part pel veredict de dels consumidors o clients de l'empresa. Però també és veritat que la demanda i la satisfacció dels consumidors pot ser “endogeneïtzada”, és a dir, pot ser manejable i dependent de les estratègies de les empreses. En tot cas, tots dos models, el soviètic i el capitalisme modern, es diferencien pel grau de llibertat de què gaudeixen els consumidors, i per la independència de les autoritats empresarials de les autoritats polítiques. Fins i tot podem parlar d'una inversió de la relació.

La noció de “socialisme privat”

Encara que molts no se n'adonin o no en vulguin parlar, el capitalisme va mutant cap a una forma peculiar de *socialisme privat*: socialisme, perquè l'organització de la producció és socialista, planificada com ho era la soviètica; però privat, perquè la propietat dels mitjans de producció continua essent privada, i el benefici de ciutadans privats, quant a tals, és l'objectiu general, si més no el declarat, de les empreses. I en tot cas són ciutadans privats els qui gaudeixen dels seus beneficis i, només de rebot, la societat.

De la possible mutació del capitalisme en socialisme se'n desprenen moltes i interessants conseqüències. Si calgués, i la majoria dels votants així ho decidís, es podria passar a un socialisme nou amb una gran facilitat. La transició a un *socialisme públic* no requeriria la nacionalització de la propietat, perquè la propietat ja estaria separada de la gestió, ni faria falta cap nova organització de les empreses perquè, si més no totes les grans, es regirien per la planificació central. Només caldria dur a terme una simple nacionalització de la gestió o un relleu de l'autoritat que planifica els sectors econòmics. El sistema productiu podria estar orientat, basant-se en les prioritats dels ciutadans, a aconseguir els objectius del bé més comú i general, sense canvis traumàtics en la seva organització i funcionament. Encara estem lluny d'aquest moment, però les constants fusions i adquisicions i la concentració en els sectors productius estratègics ens hi estan apropant.

1.3. AL·LEGAT CONTRA LA DESIGUALTAT ECONÒMICA

Per a una possible i eventual transició d'un socialisme privat a un socialisme públic caldrà recuperar el valor més oblidat de la Modernitat: el valor de la igualtat entre els humans i la sensibilitat ètica i humana contra les desigualtats entre els germans homes i dones.

La revista *Forbes* del mes d'agost de 1999 oferia la dada sorprenent que les 400 persones més riques dels Estats Units posseeixen actius per valor d'un bilió de dòlars, 166 bilions de pessetes, al canvi actual. Aquesta xifra representa el doble del PIB d'Espanya el 1997 i tres

vegades l'ingrés anual conjunt dels 30 milions de pobres que es compten als Estats Units. La comparació il·lustra la creixent i extrema desigualtat econòmica que hi ha al país més ric i, per ara, més eficient de la terra. Com als Estats Units, gairebé tots els països industrialitzats, o a mig industrialitzar, la desigualtat va creixent d'una manera ràpida i constant. Les diferències entre rics i pobres són cada vegada més grans a totes les parts del món.

Aquesta creixent desigualtat, està bé o malament? Estem parlant en tot cas d'una desigualtat extrema i no de la desigualtat natural que es dona, i sempre s'ha donat, en règims democràtics, perquè les persones tenen diferents posicions inicials, diferents talents, oportunitats i mitjans, que el sistema legitima i salvaguarda. El fenomen que presenciem és nou en el sentit que la pobresa, que és una realitat eterna de la raça humana, *mai no ha cohabitat amb una riquesa tan enorme*.

Per a alguns, la resposta és clara i contundent: la desigualtat econòmica és dolenta, perquè atempta contra la igualtat essencial dels éssers humans. Però per a uns altres no és tan clara. N'hi ha alguns que fins i tot pensen que les desigualtats econòmiques són necessàries i profitoses per mobilitzar l'economia, posar recursos a disposició dels qui fan rendir més els diners, i crear incentius per a l'emulació i el progrés. Als no convençuts dirigeixo el meu argument.

La desigualtat és dolenta

Afirmo que la desigualtat econòmica a què em refereixo és dolenta perquè posa en perill la democràcia i perquè és ineficient i implica un mal ús dels recursos. És dolenta per a la societat on es produeixen aquestes desigualtats, i fins i tot, a llarg termini, per als mateixos que ara gaudeixen d'aquestes fabuloses riqueses. L'argument dels convençuts no és banal. Vivim en un sistema democràtic que afirma la radical igualtat en si mateixos i en el drets de tots els ciutadans. A les societats econòmiques i políticament avançades ens acontentem de vegades amb la igualtat d'oportunitats i la igualtat de tots davant la llei. Sembla que no ens preocupen tant les desigualtats econòmiques, mentre els més pobres tinguin cobertes les seves necessitats bàsiques i no es morin de gana. Però, òbviament, amb això no n'hi ha prou per al bon ordre de la societat. Perquè la democràcia és incompatible amb grans diferències en els avantatges que els individus obtenen del sistema. Aquestes diferències creen situacions on les igualtats formals, d'oportunitats o davant la llei, funcionen a la pràctica d'un manera ben diferent.

Prenem, per exemple, la utilització dels drets ciutadans. L'exercici dels drets ciutadans requereix diners. Això és evident en el sistema judicial, on només els qui poden pagar moltes hores de treball de bons advocats poden tenir totes les possibilitats de defensa que el sistema ofereix als ciutadans. I en general, qui més diners té, més possibilitats té d'exercitar els seus drets civils i democràtics, més força per influir en les decisions de les administracions públiques que afecten interessos particulars, i més capacitat per gaudir dels béns públics que proveeix l'estat (autopistes, aeroports, universitats, béns culturals, seguretat, protecció a la propietat, etc.). Si les desigualtats de recursos són molt grans, l'exercici dels drets civils i de les llibertats polítiques, així com gaudir dels béns públics també mostrarà grans diferències.

Però una desigualtat substancial i manifesta en el repartiment dels beneficis, que el sistema democràtic ofereix als ciutadans, destrueix els motius que els menys afavorits poden tenir per acceptar el pacte social de convivència i sotmetre's a les regles de joc de la democràcia.

D'altra banda, les diferències extremes de riquesa produeixen diferències extremes de poder social i polític. En aquest context, poder és la capacitat que tenen algunes persones de fer que els resultats de les diverses interaccions socials (mercats, associacions, accions col·lectives, mesures de les administracions públiques, etc.) normalment els siguin favorables. Si la informació és poder, els poderosos gaudeixen de la capacitat de rebre sempre informació privilegiada, per tant sempre juguen amb les cartes marcades. Igualment guanyen a la borsa, que treuen partit de la construcció d'una carretera o es beneficien d'una mesura reguladora. Aquesta propensió a guanyar que posseeixen algunes persones i que prové de la riquesa que tenen acumulada, mina els fonaments materials de la democràcia, que se solen posar en la igualtat d'oportunitats. Aquesta igualtat deixa de tenir significat pràctic quan les persones amb grans recursos aconseguen en els seus tractes socials tot el que es proposen, mentre que els de menors recursos no aconseguen més que el que els poderosos no veten.

La desigualtat és ineficient

La desigualtat econòmica, a més, és ineficient perquè comporta un repartiment de la riquesa que no maximitza la utilitat marginal total dels diners (que aquí es pren com la forma tipus de riquesa) de la societat. La utilitat marginal dels últims mil dòlars que rep un d'aquests 400 bilionaris és moltíssim menor que la utilitat dels mil dòlars "marginals" que rep cada un dels 30 milions de pobres.

Si es traguessin –per les bones, naturalment– 30.000 milions de dòlars als 400 més rics i es repartissin, a raó de 1.000 dòlars per persona, entre els 30 milions de pobres, la utilitat marginal total dels diners augmentaria significativament.

En unes altres paraules, repartint millor els diners es pot aconseguir una suma més gran de satisfacció o benestar en la societat. Aquestes disquisicions teòriques apunten al fet que no hi ha cap raó ni cap argument econòmic que justifiqui en termes d'eficiència les grans desigualtats. Més aviat hi ha una multitud d'antecedents històrics que mostren que l'acumulació de moltes riqueses en poques mans suposa un fre al desenvolupament econòmic i al progrés social dels pobles, per no insistir en el desenvolupament democràtic.

Per contra, l'equitat en el repartiment de la riquesa ha estat la base sòlida per a la introducció i la consolidació de la democràcia a molts països. Ho va ser als mateixos Estats Units en el seu primer segle d'independència, ho ha estat a Espanya, així com a tot Europa Occidental després de la guerra, al Japó i al sud-est asiàtic.

Desigualtat i democràcia

En resum, la desigualtat extrema és una burla a la noció d'un pacte social, per mitjà del qual els ciutadans s'obliguen a obeir unes lleis i seguir uns governants per obtenir uns beneficis que per ells sols no podrien obtenir. Els firmants d'aquest pacte esperen que hi hagi una distribució de beneficis en proporció al grau de compromís amb els interessos col·lectius, sigui quina sigui la riquesa de cada u. Si els beneficis es distribueixen amb notable desigualtat, aquesta proporció es trenca i els ciutadans es poden considerar deslligats dels seus compromisos amb un col·lectiu que no compleix el que ha promès. D'aquí prové una seriosa amenaça a la sostenibilitat i governabilitat del sistema democràtic, com es demostra, per exemple, en una escassa participació electoral, anomia generalitzada i criminalitat creixent. Potser no és cap casualitat que als Estats Units, el país de les grans desigualtats, hi hagi un milió set-cents mil persones a la presó.

1.4. VIES I METES

Només si tenim ben clar l'objectiu de combatre la desigualtat i establir en el món una societat més solidària podem reflexionar amb encert sobre aquest fenomen tan actual com és la discussió sobre les diverses vies.

El camí de Santiago té moltes variants. S'hi pot anar per la cornisa cantàbrica, s'hi pot anar per la Meseta castellana, que és el més tradicional, i s'hi pot anar pel sud des de Portugal. Totes les variants, tanmateix, són "camí de Santiago", per la senzilla raó que totes elles porten a la tomba de l'apòstol. El que especifica el camí no són els llocs per on passa, si són plans o muntanyosos, si són més o menys costeruts, sinó al lloc on porten. "El fi justifica els mitjans" diu l'aforisme escolàstic. "La funció justifica l'òrgan" diuen els evolucionistes. La meta justifica la via, podem afegir-hi nosaltres. Les característiques de les vies és el de menys, el més important és on porten. A l'Imperi Romà totes les vies portaven a Roma i això era el que importava als ciutadans. En un cert sentit totes les vies, la Flamínia, Aurèlia, Júlia, Augusta, Àpia, etc., eren iguals.

Aquesta consideració ens pot servir per aclarir el tema, tan debatut ara, de les vies en política. És igual si la via és la primera, la segona, la tercera o la cinquantesima. El que és important és on porta. En política també és veritat que les metes justifiquen les vies i el que importa no és tant el traçat de la via com la meta on es dirigeix. Per tant, per poder diferenciar, comparar i avaluar les diverses vies polítiques que se'ns ofereixen hem de veure la destinació final, lògica i natural, de cada una d'elles. És aquí on hem de posar l'accent.

**“¿A dónde el camino irá?”
(A. Machado)**

Una via d'esquerres, s'anomeni Àpia, Augusta o Aurèlia, ha de portar a una meta d'una igualtat més gran entre els ciutadans, més protecció dels més vulnerables i menys afortunats, més solidaritat i col·laboració dels uns i els altres, i més democràcia, és a dir, ha de portar als valors i ideals tradicionals que identifiquen el pensament i l'acció política d'esquerres. Per tant, una via que porti necessàriament a una desigualtat més gran, a una desprotecció més gran, a un desinterès més gran per les causes comunes i, en definitiva, al domini dels més forts no és una via d'esquerres, per més que l'anomenem tercera, quarta o cinquena. Cal reconèixer que hi pot haver moltes maneres d'arribar a implantar en una societat aquests ideals bàsics de l'esquerra, hi ha moltes vies d'esquerra, però també n'hi ha moltes altres que no ho són perquè no hi porten. En tot cas, el debat polític hauria de centrar-se primer sobre les metes, i només posteriorment sobre les vies. Perquè no es pot discutir de vies, si no es tenen clares quines són les metes a les quals aquestes vies suposadament porten.

Cap on va la “tercera via”?

Si es va cap a una meta determinada o no és una cosa que cal decidir no per la declaració d'intencions dels caminants, sinó pel que efectivament fan per arribar-hi. Per això, en política, hem d'examinar curosament si els camins proposats com a propis de l'esquerra hi porten o poden portar a una meta d'esquerres... Si ens trobem uns caminants que es declaren pelegrins a Santiago, però que, un cop passat Roncesvalles, s'encaminen cap a les costes de la Mediterrània, pensarem que no estan fent el camí de Santiago per més que ells ho afirmen. Passa el mateix amb alguns projectes declarats d'esquerres que, per la seva mateixa

naturalesa, no porten, ni hi poden portar, als ideals essencials de l'esquerra, fins i tot en la seva versió socialdemòcrata o laborista.

Un sistema de mercats, per exemple, no distribueix ni pot distribuir la renda nacional d'una manera equitativa, perquè el resultat depèn de les condicions inicials dels participants, que són molt diverses, d'asimetries d'informació i de poder, de diferències de riquesa i de liquiditat i d'altres moltes coses que donen avantatge als uns en perjudici dels altres. El resultat de la distribució de la renda i la riquesa que produeixen els mercats ha de ser compensat, la renda redistribuïda, per aconseguir uns objectius mínims d'igualtat i justícia social. Si algú diu que tracta d'arribar a una meta d'esquerres donant més llibertat i més radi d'acció als mercats, reduint impostos i, en conseqüència, la despesa pública, l'afirmació no és creïble. És com dir que es va a Santiago, quan s'agafa el camí cap a Benidorm.

S'hi pot arribar fent una gran volta, algú em dirà. Pot ser que aquests estranys caminants intentin fer tota la volta a Espanya per arribar finalment a Santiago. Però, quina manera tan ximple d'arribar a Santiago! A més, el més probable és que no hi arribin mai; que es cansin a mig camí i donin per acabada l'aventura. En política, el possibilisme ben intencionat és una manera de fer una volta i evitar alguna barrera que no es pugui franquejar de front. La social democràcia és especialista a rodejar els obstacles que posa el sistema per enfilar les metes d'esquerra. Però molt sovint els ha passat com als caminants, que es queden a la meitat del camí per falta de forces, d'impuls polític i de suport electoral.

Cap on porta la "tercera via" proclamada conjuntament per Blair i Schröder? Aquesta és la qüestió. Porta a una societat més igualitària o menys? Porta a una major o menor protecció de vídues, emigrants, nens, minusvàlids, marginats? Porta a una societat més solidària, o a una de ferotgement competitiva, on dominen els més forts? Porta a una plena ocupació ben retribuïda o a una proliferació dels "working poor"* que nodreixen les files dels treballadors nord-americans? Cap on porten els nous camins? Si allò que el plantejament de Blair-Schröder implica és abandonar els ideals d'igualtat i justícia social a favor del creixement global de l'economia, de l'aconentament del capital perquè no fugi del país, i de l'"efecte embassament" com a mecanisme de redistribució, aleshores el que ha passat és que han canviat les metes. El que anuncien no és la tercera via, sinó la tercera meta que, en el millor dels casos, vindria a ser un liberalisme econòmic il·lustrat a l'estil del de John Stuart Mill. Però no significa gaire progrés, perquè començarem el segle XXI en la mateixa casella on estava el pensament social el 1848.

1.5. REPENSAR LA "SEGONA VIA"

Molts es pregunten si la tercera via és realment l'únic camí polític viable per a persones progressistes i solidàries. En aquest capítol considerem la segona via, el socialisme o, si més no, alguna forma de socialisme, com una possibilitat probablement no immediata, però sí una meta per la qual es pot començar a lluitar amb vista a algun temps futur en què els canvis de la societat internacional i del medi ambient ens forcin a buscar alternatives reals al que tenim ara.

La segona via, o sigui el socialisme, com a alternativa al capitalisme va sorgir de la necessitat històrica de repartir d'una manera més equitativa els beneficis de la Revolució Industrial. Va ser com un crit de la raó davant la desigualtat que el capitalisme estava generant. De vegades pensem que el socialisme sorgeix perquè la classe obrera vivia en males condicions; estava essent explotada, diria Marx. Si això fos així, quan la classe treballadora va millorar la seva

sort en el capitalisme, el socialisme hauria perdut la seva raó de ser.

Però no ha estat així, perquè el socialisme no va ser tant una protesta contra la condició dels treballadors, que en el segle XIX no era pitjor que la dels camperols de l'època, com la rebel·lió contra el mal repartiment d'una riquesa que per primera vegada a la història es generava a passos agegantats amb el concurs directe i visible dels treballadors, els quals només rebien una part molt petita dels valors que contribuïen a crear. Les condicions de vida dels treballadors ja no eren una conseqüència natural d'una baixa productivitat general en una societat injusta, sinó el resultat d'un mal repartiment dels fruits d'una productivitat gegantina si la mesurem per nivells històrics. El socialisme tracta de ser una resposta a la doble qüestió de la distribució i de la desigualtat. Per tant, mentre durin els problemes de la desigualtat i el repartiment, el socialisme tindrà una raó de ser.

La desigualtat ha crescut

La desigualtat que s'inaugurà el segle XIX va ser diferent de qualsevol època anterior. En societats estancades, on la riquesa creixia normalment poc i lentament, i la sort de les persones tenia poques oportunitats de canviar, la desigualtat era en certa manera "natural", un element més d'aquesta duresa que caracteritzava la vida en aquesta "vall de llàgrimes". De fet, el repartiment, si s'hagués intentat realitzar, hauria estat molt difícil perquè solament s'hauria pogut millorar la sort d'alguns, si empitjorava la dels altres. En canvi, en una societat dinàmica, com és la que crea la Revolució Industrial, en què la productivitat del capital i del treball creix a un ritme molt ràpid i la producció es fa massiva, la desigualtat és menys fàcil de comprendre i resulta menys tolerable socialment. La ràpida acumulació de riquesa en poques mans –tot i que relativament moltes més que en temps passats–, feta possible per un règim de treball assalariat, suposa la creació d'enormes desigualtats davant els ulls atònits dels qui treballaven a mines i fàbriques. L'aparició "artificial" d'aquestes desigualtats provoca una justa enveja i una protesta que porta directament al qüestionament del règim de relacions laborals del capitalisme responsable d'aquests resultats. La recerca de vies alternatives al capitalisme dona lloc a les diverses classes de socialisme.

A final del segle XX continua havent-hi desigualtat i problemes de distribució de la riquesa. Encara més, la nova revolució productiva del coneixement, en un context global, està generant a gran velocitat i amb una gran visibilitat una desigualtat més gran que la del segle XIX. Es coneixen fortunes personals que són més grans que tot el producte nacional anual d'alguns països. Les possibilitats d'enriquiment, per mitjà de la innovació tecnològica o de la borsa de valors, són grans, tot i que només alguns tenen les "condicions de possibilitat" o requisits necessaris per beneficiar-se'n. La sort de les persones, dels grups humans, de les regions i nacions és molt desigual i les diferències tendiran a fer-se més grans en la mesura que el present dinamisme econòmic continuï funcionant sense restriccions. Si la desigualtat i el repartiment de la riquesa són la raó de ser del socialisme, mai no ha estat més gran aquesta raó, mai no ha estat la segona via més justificada que en els nostres dies.

Les desigualtats no s'arreglen soles

En el nostre sistema econòmic es confia bàsicament en l'*efecte embassament* per resoldre el problema de la distribució. Se suposa que el creixement econòmic genera benestar per a tothom, com una marea que quan puja eleva igualment totes les barques ancorades al port. El problema de la distribució, i implícitament el de la desigualtat, es redueix així a un problema de creixement. Els mercats s'encarreguen de l'aplicació eficient (millors resultats

amb menys cost) dels recursos productius als usos que el públic prefereix. L'estat o les administracions públiques s'encarreguen, per mitjà del sistema fiscal, de la producció i distribució dels béns públics i d'assegurar que el mercat no produeixi efectes molt "esbiaixats" ni a favor, ni en contra, d'algun dels seus participants. No sembla que faci falta canviar res de substancial. Amb una adequada supervisió i vigilància per part de les autoritats, els mercats s'encarreguen d'eleva el nivell de vida dels ciutadans i això va resolent el problema de la distribució. Això és, òbviament, el desig dels apologistes i sostenidors del sistema, més que la realitat de les coses.

La veritat és que els mecanismes actuals de distribució, redistribució i difusió del benestar, no arriben a una part substancial dels ciutadans –8 milions de pobres a Espanya, 10 milions al Regne Unit, 36 als Estats Units–, per limitar-nos als països rics. Alguns diran que els pobres són pocs i que la seva pobresa és relativa –molt més suportable, per exemple, que la del 90% dels ciutadans d'Haití, Burkina Fasso o el Txad–; que en tot cas el nombre de pobres no constitueix una causa suficient per canviar radicalment un sistema que funciona bé per a la majoria. Uns altres, en canvi, sentiran que aquests nivells de pobresa, que sovint va acompanyada d'exclusió i marginalitat, són intolerables en societats democràtiques, el poder de les quals dimana del conjunt dels ciutadans, i on tots tenen dret als nivells de vida que la seva societat pugui assolir. Els inconformistes se sentiran inclinats a demanar un canvi de sistema i a buscar, per una via alternativa, la correcció d'injustícies clamoroses i l'eliminació d'una pobresa que cohabita amb tanta prosperitat.

A aquestes altures de la història, és clar que l'anomenat socialisme real, que es va inaugurar amb la Revolució Russa i es va enfonsar amb la Unió Soviètica, no era una segona via que portés a una millor equitat i igualtat, sinó una via morta. Va resultar ser una forma històrica aberrant de plasmar en institucions i organitzacions l'ideal passat de moda del socialisme. El fracàs ha estat tan estrepitos que ha desprestigiats la idea mateixa de socialisme, el seu profund humanisme i la raó ètica dels seus postulats. I, tanmateix, no hauria de ser així. Perquè els bolxevics van fer servir el socialisme com a coartada per implantar un model polític dictatorial, en el qual una avantguarda de polítics ambiciosos i cruels va imposar a tot un poble la seva visió de la història i de la societat per poder-lo dominar.

L'avantguarda va fer servir un paternalisme materialista, servit per una economia centralment planificada, per justificar l'enorme acumulació de poder a les seves mans. El resultat va ser un esguerro ineficient –menys pel que fa als militars i a l'espai– i opressor, que només va conduir al caos i no té res a veure amb la idea matriu del socialisme.

Una "segona via" nova

La segona via hauria de dirigir-se a fer més equitativa la distribució de la riquesa i l'ingrés, i assegurar una igualtat més gran en les condicions de vida de tots els ciutadans. La igualtat d'oportunitats no seria suficient; hauria de tendir a la igualtat en les consecucions. D'altra banda, atès que el creixement de la productivitat i de la producció és una limitació objectiva de la distribució, l'economia en el socialisme hauria de dirigir-se a augmentar-les totes dues i fer-les créixer eficientment per ajudar a resoldre el dilema entre producció i distribució.

El socialisme, que va sorgir per donar llibertat als oprimits, l'ha de respectar absolutament, i així com va tractar de repartir el poder econòmic i social que mantenien uns pocs, de la mateixa manera ha de ser democràtic, en el sentit acceptat per tots, amb eleccions lliures, governants que canvien periòdicament i rendeixen comptes de la seva gestió al conjunt de la

societat. L'economia planificada centralment, un experiment nou en la història de la humanitat, ha demostrat conduir a decisions equivocades sobre l'ús dels recursos productius, a molta corrupció i ineficiències. Excloure els mercats, com a sistemes de senyals que són quan la competència funciona, ha estat una limitació que els gestors de l'economia es van imposar per al seu propi fracàs i el del seu poble.

Els mercats són instruments útils, que fets servir com a tals, mobilitzen energies humanes i materials. Abans, per assegurar la gestió dels recursos productius, els reformadors es van veure obligats a prendre la propietat de les empreses. Avui això no cal, perquè el creixement i la diversificació de les empreses ha portat a la separació de la propietat i la gestió. En principi, es podria socialitzar la gestió dels recursos sense socialitzar-ne la propietat. En el món modern, la gestió social dels recursos podria ser compatible amb la propietat privada. Els accionistes podrien continuar percebent els rèdits que produeixin les activitats productives de les empreses, tot i que els guanys especulatius es veurien severament limitats. Tenim experiència que les empreses de la propietat pública no sempre gestionen els negocis en bé de la societat. El que és crucial és la gestió, no la propietat.

És important resoldre bé la qüestió de qui hauria d'actuar en nom de la societat. Abans es pensava que l'actor principal havia de ser un estat centralitzat i fort. Això és típic del model bolxevic d'avantguardes totpoderoses i omniscients. Però si s'accepta el principi que la responsabilitat de gestió ha d'estar situada allà on la proximitat amb els problemes sigui més gran i les possibilitats de controlar els governants resultin més reals, caldria optar per un socialisme descentralitzat. En aquest sistema, els governs "estaduals" (en els estats federals), autonòmics, regionals i municipals portarien el pes de la gestió. No seria impensable parlar d'un socialisme municipal en les grans ciutats. D'altra banda, aquest socialisme que estem repensant hauria de ser un socialisme de grans espais, per aïllar-se com més millor de tempestes financeres internacionals, tot i que obert al comerç i la inversió estrangera. Seria un socialisme amic, un bon veí, sense aspiracions de conquerir el món, sinó el contrari, disposat a la cooperació internacional i abocat en l'ajuda al desenvolupament dels països més pobres.

És una utopia, certament. Però els canvis tecnològics, organitzatius, demogràfics i del medi ambient, que ja estan en marxa, bé podrien fer que algun dia la majoria dels ciutadans exclami: Socialisme, si us plau!

2. DEMOCRÀCIA PER A UNS POCS

2.1. GLOBALITZACIÓ SENSE UN CAP DIRIGENT

El conjunt de fenòmens tecnològics, econòmics, socials i culturals que coneixem amb el nom genèric de globalització, suposen processos de canvi que no tenen marxa enrere (com tot en la història humana). Però la destinació d'aquest procés encara no està fixada, ni està determinada a priori. El procés pot prendre una direcció o una altra segons les intencions i les accions dels agents. Individuals i col·lectius. El que fa falta és algun tipus de direcció. Fan falta instàncies polítiques que marquin un camí raonable, just i solidari. En el capítol següent iniciem aquesta reflexió.

Les crisis de la borsa, les devaluacions especulatives, els grans ajustos que es fan necessaris als països emergents són el resultat de la globalització, però d'una globalització sense un cap dirigent. Un cop que tenim la globalització com a fet dominant de les nostres economies, ara hem de procurar que tingui un cap, és a dir, que algú la dirigeixi. La setmana passada (4-7 d'octubre de 1998) hem vist com els líders del països més rics de món i els organismes internacionals més potents es reunien a la capital de l'imperi en va, sense discutir –i menys prendre– ni una sola mesura o sèrie de mesures concretes capaces de detenir o mitigar la crisi de les borses i dels bancs que eventualment afectarà l'economia real de tots els països, incloent-hi Amèrica del Nord i Europa.

Es dirà que no fa falta, que els mercats es regulen a si mateixos i no cal una autoritat per sobre d'ells per posar ordre. Aquestes són afirmacions de creients, actes cecs de fe en l'eficiència d'uns mercats que suposen que funcionen en la complexa realitat del món de la mateixa manera com s'explica en els manuals de microeconomia. Tots sabem que els mercats, de fet, no s'autoregulen, que les diferents posicions inicials, les asimetries d'informació i de poder, entre altres coses, donen uns resultats que no s'assemblen de res amb els que la teoria dedueix.

Un dels efectes no contemplats per la teoria és la tendència innata de certs mercats a explosions i enfonsaments sobtats. Són fenòmens que es deuen a la falta d'informació i de prudència amb què certs agents financers accepten riscos enormes davant la perspectiva de grans guanys a curt termini. Amb aquests comportaments els mercats financers s'assemblen més al funcionament d'un casino, com ja fa anys deia J. M. Keynes, que als models ben ordenats amb una perfecta informació dels llibres de text i dels discursos ideològics. Si no volem que els mercats es destrueixin a si mateixos, i s'emportin en la caiguda el benestar de milions de famílies, hem de salvar els mercats de les seves tendències autodestructives per mitjà de la intervenció d'una autoritat superior. Altrament, dominaria l'escena econòmica mundial el poder nu de centres de planificació privada com són les grans empreses.

Que els mercats no siguin casinos

Cal un lideratge mundial amb autoritat efectiva per:

— Reunir informació de primera mà, recent i fiable sobre la naturalesa i el volum dels fluxos de capitals, els riscos en què les institucions i els capitals incorren per mitjà de la inversió internacional. Ara les agències de *rating* com Moody's i Standard and Poor fan alguna cosa d'això; el Banc Internacional de Pagaments de Basilea també, per als països industrials únicament, però no hi ha una informació centralitzada, ni tan sols en el FMI, que doni una visió global de l'entramat de riscos que ha creat la globalització del capital.

— Acudir immediatament a ajudar les institucions o els governs amb problemes, però per evitar els riscos sistèmics, el *moral hazard*, aquesta intervenció i ajuda ha de tenir un cost per a les entitats i persones que s'han posat en problemes. Perquè si no, amb la certesa que en cas de mala gestió els ajudarien, no tindrien incentius per fer una gestió prudent. L'autoritat internacional hauria de poder induir els països, en consulta i diàleg amb ells, que facin els canvis necessaris per evitar la recurrència dels mateixos problemes.

— Assegurar l'existència i disponibilitat del capital a llarg termini, necessàries per a augmentar la producció i la productivitat de tots els països, qualsevol que sigui el seu grau de desenvolupament. Tanmateix, els fluxos de capital que vagin als països en vies de desenvolupament haurien de commensurar-se en volum i risc a la fortalesa i la capacitat de les institucions de vigilància i supervisió financera vigent en aquests països. L'experiència demostra que els fluxos de capitals poden causar veritables tragèdies en economies amb sistemes bancaris dèbils i mal regulats, perquè aquests capitals creen uns riscos per als quals la majoria dels països no estan preparats. Aquest és un argument per controlar l'entrada de capitals a certs països.

— Establir un sistema de tipus de canvi estable però suficientment flexible perquè els països amb un ràpid creixement puguin ajustar les seves economies als canvis de preus relatius a nivell mundial. El sistema de Bretton Woods que combinava l'estabilitat amb la flexibilitat va funcionar bastant bé. Ara l'enorme mobilitat de capitals no permet que ni els tipus flexibles ni els fixos funcionin bé. ¿No es podria inventar algun règim de tipus de canvi que combinés totes dues coses?

— Probablement, amb el temps, seria convenient reduir a uns pocs –quatre o cinc– espais monetaris a tot el món, a base de la multiplicació dels arranjaments monetaris com el *currency board* (tipus Argentina o Hong Kong, encara que amb reserves suficients per aguantar envits especulatiu) o d'unions monetàries. Amb això el sistema monetari internacional resultaria més fàcil de coordinar i es protegiria països petits de la pesta de fugues de divises massives al primer esternut del president del banc central. *The economist* (setembre 26, 1998) s'ha arribat a plantejar la conveniència i la possibilitat d'una moneda mundial única. Encara és aviat per a això, però la necessitat de resoldre problemes i contradiccions ens empeny més i més en aquesta direcció. Una moneda única exigiria una autoritat monetària mundial única. Cap aquí apunten les necessitats.

Ara la qüestió seria determinar qui ha de constituir aquesta autoritat. Per descomptat, un grup selecte de països, un Consell de Seguretat Econòmic on, a més dels Estats Units, la Unió Europea i el Japó, estiguessin representats també els països emergents i els països pobres, un grup com el G16 que ha proposat Jeffrey Sachs de la Universitat de Harvard. Es tractaria d'una direcció col·lectiva que assumís les funcions que van tenir la Gran Bretanya, el segle XIX, i els Estats Units, els anys immediats després de la guerra, amb Bretton Woods i el Pla Marshall. El seu mandat seria establir i fer profitosa per al major nombre possible de ciutadans la globalització de les economies “nacionals”.

2.2. LA Lògica DE CONDONAR EL DEUTE EXTERN

Una de les tasques que un cap dirigent de la globalització hauria d'emprendre és solucionar d'una manera estable el problema del deute extern que ofega els països més pobres de la terra i impedeix que avancin pel camí del seu desenvolupament econòmic i social. Siguin quines siguin les conseqüències per als països rics, la lògica de la condonació del deute s'imposa en les ments i en les consciències. Aquesta lògica, que hauria de ser la lògica per a la construcció d'un sistema mundial veritablement just i estable, s'exposa en aquest capítol.

Amb prou feines fa tres anys, els qui defensàvem que una part substancial del deute extern dels països més pobres els havia de ser perdonat o condonat érem considerats i tractats com unes persones extravagants que no sabíem res d'economia, rojos probablement, i en tot cas uns idealistes que no tocàvem de peus a terra. Avui, institucions tan suposadament assenyades i sòlides com el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional estan proposant iniciatives per aconseguir una condonació parcial del deute extern d'una sèrie de països pobres i molt endeutats, que no solament són incapaços de pagar –i que mai no pagaran– sinó que el simple intent de pagar una part del molt que deuen, els suposa un greu drenatge de recursos que frena el desenvolupament i fa impossible la lluita contra la pobresa extrema en què viuen la majoria dels seus ciutadans.

Ho demana el sentit comú

La condonació del deute extern a aquests països és de sentit comú i la seva evidència ha acabat per imposar-se. El deute extern d'alguns dels països més pobres del món, com Moçambic i Nicaragua, que a més han estat afectats per terribles catàstrofes naturals, i alguns altres de l'Àfrica, representa el doble o el triple del valor del seu producte nacional anual. El servei d'aquest deute (interessos i amortitzacions), si els països paguessin el que deuen, faria servir més de la meitat dels ingressos de moneda estrangera provinents de les exportacions. Si a la contínua reducció dels preus dels productes primaris, que són els que ells exporten, s'hi ajuntés l'absorció dels recursos externs per al pagament del deute, el finançament del desenvolupament quedaria totalment estrangulat. Si segueixen les tendències de l'evolució de preus i del deute, els països no podran importar res, la vida econòmica arribaria a un horrible estancament i la misèria tindria proporcions apocalíptiques.

Qui són els creditors?

Els països més pobres tenen la major part del seu deute amb organismes multilaterals, Banc Mundial, bancs regionals de desenvolupament i el Fons Monetari Internacional i amb governs. Deuen poc a la banca privada, que mai no hi va veure negoci a deixar diners als països més pobres del món. Tot el que deguin als bancs és molt difícil que aquests els ho condonin, perquè són institucions privades de crèdit que únicament es mouen per afany de

lucre. De fet, les campanyes per a la condonació dels deutes encara no es dirigeixen a aquests bancs. Però el que deuen als organismes internacionals i als governs es pot perdonar més fàcilment, sobretot el deute bilateral (de govern a govern).

El cost de la condonació als països rics

La condonació del deute suposarà automàticament una pèrdua en els pressupostos dels països més rics del món, que també són els que més aporten als organismes multilaterals. Aquesta pèrdua portarà matemàticament a un augment del dèficit fiscal dels països rics. Però aquest augment no els suposarà més del 0,2, o com a molt un 0,3% del PNB l'any, cosa que resulta insignificant. Espanya, per exemple, va tenir el 1999 un dèficit fiscal de l'1,1%. La condonació del deute hauria elevat aquesta xifra a un 1,5%, que tot el món considera un dèficit baix. Em refereixo, naturalment, als països rics que tinguin dèficit, perquè els Estats Units, el país més ric del món, té un enorme excedent fiscal i en podria aplicar una petita part a reduir el deute bilateral dels països pobres, sense que es notés en els comptes nacionals. També tenen superàvit França, Holanda, Suècia, Dinamarca i Suïssa. La condonació costarà poc als creditors rics i en canvi alleujarà de molts sofriments els deutors pobres. ¿No és aquesta relació cost-benefici un bon argument econòmic per procedir immediatament a perdonar el deute bilateral?

Els organismes multilaterals com els bancs regionals de desenvolupament, el Banc Mundial i el Fons Monetari Internacional, poden tenir escrúpols d'ordre institucional per perdonar el deute. Al cap i a la fi, diuen ells, són bancs per finançar el desenvolupament de tots els països i els fons que perdonen als uns els treuen dels altres. Aquesta lògica bancària, tanmateix, ha d'adaptar-se a la urgència greu i desesperada en què es troben els països pobres molt endeutats. Aquests organismes són instruments de l'ajuda internacional, governats en última instància pels països rics, i si hi ha voluntat per part dels governadors, es poden trobar fórmules noves per, sense menystenir la seva funció essencial de finançar el desenvolupament, procedir també immediatament a la condonació d'aquest deute impossible de pagar.

La responsabilitat dels governs

Tota la pressió que es posi sobre els governs dels països rics, que tenen a les mans la clau de la solució, serà poca. Com poca serà la que es posi sobre els governs, en la seva majoria ineficients i corruptes, dels països deutors perquè facin servir bé els beneficis de la condonació, que s'està produint a poc a poc i que arribarà més decididament. Caldrà recordar als governs dels països així endeutats que la raó última de perdonar-los el deute és que el seu servei distreu fons del finançament del desenvolupament econòmic i social, treu possibilitats a les polítiques socials i no permet dur a terme una lluita decidida contra la pobresa. Quan aquest deute els sigui condonat, no podran gastar els diners que els deixen lliures per comprar armes, per subvencionar empreses privades, nacionals o internacionals, ni per apujar els sous dels funcionaris públics, ni molt menys per posar-los en bancs suïssos. Aquests diners que s'alliberen, amb un cost per als contribuents dels països creditors, és per al desenvolupament social i la lluita contra la pobresa. Suposa, en definitiva, una transferència intencionada i focalitzada dels ciutadans dels països rics als ciutadans pobres dels països pobres. Per això, els països que condonen el deute haurien d'influir, en la mesura que fos possible, en la sobirania dels països perquè la destinació dels fons alliberats per la condonació del deute vagi efectivament als més pobres. És una forma d'"imperialisme" probablement, però dirigida a beneficiar unes classes populars que els governs sobirans i independents menyspreen i

ignoren.

Després caldrà pensar com es finança el desenvolupament d'aquests països, pobres de recursos, gairebé sense estalvi intern, sense acumulació de capitals, que continuaran necessitant els fons externs de l'ajuda internacional, perquè no comenci novament el procés d'endeutament que d'aquí a deu anys els posi novament en una situació de fallida com estan ara. El perdó ha d'anar acompanyat de moltes coses més perquè la crisi del deute no es repeteixi sovint, entre d'altres una provisió de recursos a fons perdut, és a dir, donacions, per finançar les reformes més urgents en els sectors socials d'aquests països.

La condonació i l'alleujament de la càrrega del deute ha de ser l'inici d'un nou plantejament a escala global de les relacions entre el Món Ric i el Món Pobre. Si no, amb tota aquesta campanya del Jubileu 2000 no haurem aconseguit beneficis duradors.

2.3. EL QUE NO VA BÉ A ESPANYA

Durant el primer govern del president Aznar ha corregut la dita "España va bien" com un resum de tot el que ha aconseguit l'economia espanyola. Ara que comença el seu segon mandat, cal recordar-li el que a Espanya no va bé. A continuació esmentem alguns aspectes de l'economia espanyola que no van tan bé i que necessiten una correcció urgent. Aquest capítol va aparèixer publicat durant la campanya electoral, però el triomf del PP no canvia res del seu missatge, més aviat el fa més urgent i necessari.

En plena campanya electoral, els discursos es distorsionen amb vista a aconseguir més vots. En aquests dies els polítics no atenen cap altra raó que no sigui la de la conquesta del poder. Tot el que porta cap a la conquesta de més vots és bo, tot el que porta a una altra finalitat, encara que aquesta sigui el benestar de la majoria dels ciutadans, no interessa. Els comentaris i judicis sobre l'economia pateixen aquestes mateixes distorsions. Però nosaltres, els acadèmics que ens respectem una mica, no podem acceptar la lògica i el raciocini de les campanyes electorals. Per això, amb tot desapassionament i objectivitat, mirarem què no va bé en aquesta Espanya, que segons el govern va bé d'acord amb uns criteris implícits (propis del seu partit) de benestar econòmic.

1. *La pobresa a Espanya no es redueix.* Segons l'últim estudi de Càritas, uns vuit milions d'espanyols, un de cada cinc, viuen amb uns ingressos inferiors al salari mínim. Com es pot viure a l'Espanya d'avui amb menys d'aquesta quantitat és una cosa que la majoria no ens imaginem. Què es pot consumir? Com es pot participar en l'eufòria consumista d'aquests dies, si l'ingrés amb prou feines arriba per pagar el lloguer? La política redistributiva per eliminar la pobresa és nul·la.

2. *La política fiscal és procíclica,* és a dir, reforça el cicle de consum i inversió que empeny la nostra economia i els nivells de preus cap amunt. Com pot dir el vicepresident econòmic del govern que "la rebaixa d'impostos no té gaire impacte en la inflació"? Tenim una política monetària de "diners barats", els més barats que recorden els temps, amb una taxa real d'interès gairebé nul·la. Això ja és bastant per encoratjar el creixement que necessitem per crear ocupació. L'euro, per la seva banda, no para de perdre valor davant el dòlar, fet que fa augmentar el preu en pessetes del petroli i d'altres primeres matèries. La política fiscal seria l'únic instrument de maneig macroeconòmic que li queda al govern per refredar la

conjuntura. Tanmateix, en reduir els impostos, es tira més poder adquisitiu a la foguera del consum. Després de les eleccions hauran de fer alguna cosa perquè no acabem l'any amb una inflació el triple que la mitjana de la zona euro. Socialment, seria millor no tocar els impostos i augmentar l'estalvi públic per reforçar financerament la seguretat social.

3. La política d'investigació i desenvolupament és raquítica i poc enfocada. Amb un 0,8% del PIB, la despesa en investigació i desenvolupament (menys en desenvolupament que en investigació) és insuficient per iniciar els processos industrials i comercials que donarien ales als empresaris espanyols. El que es gasta es gasta malament, amb una gran dispersió i sense seguiment, segons L. Thurow, qui en *Building Wealth* diu: “argumentaria, per exemple, que Espanya desaprofita cada dòlar que posa en investigació i desenvolupament.” (P. 109)

4. La política d'oferta és defectuosa. Per això entenc: la política de foment i preservació de la competència, per mitjà del desmuntatge del que queda de monopoli “natural” en alguns sectors, i l'eliminació de privilegis, subsidis i transferències. Cal establir unes regles que beneficiïn els usuaris. I sobretot posar fi a les privatitzacions políticament rendibles al partit en el poder.

5. Ha augmentat molt la precarietat del treball. La major part dels nous contractes es fan amb durades inferiors a un any i, de vegades, de poques setmanes. Segons una dada recent de l'INEM, la gran majoria dels contractes signats l'últim any no són fixos.

6. Finalment, s'han donat mostres molt exagerades de la mala distribució dels guanys que està generant la “nova economia”, és a dir, el creixement basat en les telecomunicacions i altres tecnologies. El tema de les “stok options” de Telefónica, que va sortir a la llum amb un gran escàndol, és una manera de repartir els guanys de les empreses, que premien els alts directius mentre que despatxen els treballadors de més edat.

2.4. EL FENÒMEN AMERICÀ

La marxa de l'economia als Estats Units sembla refutar moltes de les afirmacions i crítiques que hem fet en aquest Quadern. Acomiadament lliure, seguretat social limitada, desregulació, llibertat per a les empreses, impostos baixos, etc., tot això sembla que està donant un resultat magnífic en termes de les variables macroeconòmiques i, fins i tot, en termes d'ocupació (3,9% de la població econòmicament activa-maig). Responem aquí als qui mostren una exagerada admiració pel model d'economia americana, i voldrien veure'n la rèplica a Europa, com ja vam respondre en el Quadern de Cristianisme i Justícia sobre “La pobresa als Estats Units” (n. 85).

El fenomen americà al qual em refereixo consisteix en el fet que l'economia dels Estats Units porta creixent vuit anys consecutius a un ritme considerable, amb plena ocupació i baixa inflació, i un superàvit fiscal important. L'única mala nota de l'economia –per no esmentar aquí la part social– és per a la balança de compte corrent que registra un dèficit enorme. Aquesta situació, que és l'enveja de gairebé tots els ministres d'economia del món, interessa els economistes, perquè els ha fet revisar alguns dels seus conceptes (la taxa de desocupació natural, per exemple) i algunes de les seves teories sobre el cicle econòmic. Però interessa

sobretot els polítics i els ciutadans perquè es pregunten com i en quina mesura es pot reproduir aquest fenomen a la Unió Europea.

El fenomen americà té una explicació simple i una altra de complexa. La simple que donen, entre d'altres, Pedro Schwarz, Carlos Rodríguez Braun o Vargas Llosa, quan es posa a fer d'economista, és que els Estats Units tenen un "mercat" que funciona lliurement i soluciona automàticament els problemes que a l'Europa dels mercats regulats no es pot solucionar. El seu exemple predilecte és el mercat laboral, tot i que també el mercat de capitals, les assegurances privades, etc. L'explicació senzilla porta a proposar unes reformes a la Unió Europea que no són econòmicament racionals ni políticament viables.

Una explicació complexa

L'explicació complexa reconeix que a Amèrica, a més d'una flexibilitat més gran que l'europea en molts mercats, conflueixen elements diversos per produir els resultats màgics de la macroeconomia nord-americana. En citaré alguns: vigorosa innovació tecnològica, política monetària expansiva, mercats oberts a les importacions, mercats interns grans i molt integrats, expectatives optimistes sobre les possibilitats del capitalisme americà, expansió de la borsa alimentada amb grans fluxos de capitals externs, baix cost de les comunicacions i les utilitats (aigua, gas i electricitat), un consumisme mantingut per astutes estratègies de vendes i de finançament, un nou fonamentalisme que enalteix el triomf i el guany, tot això amb una baixa prioritat de la redistribució com ha notat J. P. Fitoussi.

L'explicació complexa arriba a proposar alguns canvis que són possibles, econòmicament i políticament, a la Unió Europea, però mai no justificaria reproduir aquí la situació dels Estats Units. El fenomen americà, com saben els que hi han viscut, es basa en la peculiar naturalesa i comportament col·lectiu de la societat americana. Hi ha coses que mai no podrem imitar a Europa, perquè no som a Amèrica. El model econòmic americà no és l'abstracció que apareix en els llibres de text, que es pot reproduir a voluntat a qualsevol part del món, com es tradueixen i es fotocopien les pàgines d'un llibre. Els models econòmics funcionen encarnats en una societat de carn i ossos, temporal i localment determinada, amb les seves dimensions espacials i humanes, amb la seva història i amb un procés que és totalment "path dependent" (dependent del camí que es va prendre), en el sentit que el que ara apareix com a millor alternativa està condicionat per les eleccions d'èpoques passades. Els mateixos mercats no són abstraccions, ni funcionen igual a tots els llocs, encara que tinguin les mateixes regles de joc, perquè la gent és diferent i els participants en el mercat es mouen per distintes motivacions i distintes estímuls, tenen gustos diversos i valoren les coses d'una manera diferent. El model de capitalisme americà –que no és l'únic possible– té el seu "Sitz im Leben" (la seva plaça al sol, traduït lliurement) en la societat nord-americana únicament, i quan s'ha intentat traslladar-lo a altres societats, a Amèrica del Sud, per exemple, ha fracassat estrepitosament.

L'exemple que més ens toca

Agafem l'exemple tan conegut del mercat laboral. Als Estats Units hi ha un mercat laboral molt més flexible que a Europa, no solament perquè l'acomiadament és gairebé lliure, sinó perquè la societat als Estats Units és i funciona d'una manera molt més flexible que a la Unió Europea. Als Estats Units la mobilitat laboral és molt elevada, perquè les persones són més desarrelades i autosuficients que a Europa i els vincles familiars i locals més tènues (els joves deixen les seves llars als disset anys i no hi tornen més que per celebrar el Nadal i Dia d'Acció de Gràcies). A més, les circumstàncies hi ajuden. Un obrer la fàbrica del qual ha

tancat a Vermont, pot fàcilment vendre la casa a bon preu, perquè el mercat de l'habitatge és molt àgil i flexible, fer una “venda de garatge” per vendre els seus mobles i vestits, cosa que és molt habitual, llogar un “U-haul”, un vehicle especialitzat per a trasllats i anar-se'n per bones carreteres a Califòrnia amb tota naturalitat. En arribar trobarà feina, una casa per llogar o comprar i, sobretot, el mateix tipus de vida i societat que ha deixat, amb els ajustaments necessaris al canvi de clima, llengua, cultura i manera de funcionar iguals, un govern i unes institucions que li són familiars, amb els mateixos –o molt semblants– costums, ritus i tabús socials.

En canvi, a Europa, a pocs quilòmetres de casa, ens trobem amb llengües, cultures, història, idiosincràsies diverses, uns altres nivells de vida i costums molt diferents dels nostres, que fan molt difícil la mobilització laboral. Tot i que els europeus hem tingut una sorprenent mobilitat laboral quan érem impulsats per la fam o la persecució. En tot cas, la flexibilitat del mercat laboral als Estats Units reflecteix la flexibilitat de la societat en conjunt. En societats que no tenen aquest grau de flexibilitat, el mercat laboral mai no serà així, tan flexible com l'americà, encara que els governés una dictadura neoliberal.

Si examinem altres institucions i comportaments econòmics veurem que les diferències entre Europa i Amèrica no es deuen a polítiques i mesures diferents, sinó a les condicions que determinen quines polítiques i mesures són les adequades per a realitats tan diferents. Cosa que no treu que algunes coses es puguin imitar. La importància que es dóna al desenvolupament de la ciència i la tecnologia, per exemple, i les seves aplicacions comercials és una cosa que a Europa ens podria preocupar més, sense que obstin les diferències culturals. En aquest context, es podrien reduir les traves administratives per establir noves empreses, i fomentar l'arrencada econòmica d'empreses tecnològicament avançades. Europa podria imitar l'obertura dels mercats a les importacions amb un gran èxit sense sacrificar la seva identitat, o el desenvolupament del comerç a la menuda que tan efectivament atrau el consumidor, o els nivells de preus del transport, les comunicacions i les utilitats que tant influeixen en els costos de producció.

Hi ha moltes coses que podem aprendre dels Estats Units i integrar-les en el model econòmic europeu. Però això sí, qui vulgui una societat com l'americana no té més remei que anar-se'n a viure allà, perquè a Europa no és possible reproduir-la com s'instal·la un parc d'atraccions (encara que, fins i tot els parcs d'atraccions de Walt Disney, no funcionen igual a Europa que a Amèrica).